

TIJELO I OSJETILA: PRILOG MARULIĆEVOJ ANTROPOLOGIJI

Branko Jozić

UDK: 821.163.09 Marulić, M.: 248.1
Izvorni znanstveni rad

Branko Jozić
Marulianum
Split

Opći uvid u Marulićevu antropologiju dao je Ivan Golub u svom izlaganju na skupu *Marco Marulić, poeta croato e umanista cattolico: una proposta per l'Europa del terzo millennio*, na Gregoriani u Rimu 1998.¹ Tome sam htio dodati svoj prilog čitajući Marulića s aspekta tjelesnosti, odnosno iskustva dvojnosti / suprotstavljenosti tjelesnoga i duhovnog.

Naime, čovjekovo iskustvo svijeta pa i vlastitoga bića obilježeno je dihotomijom, čak antagonizmom između »tijela« i »duha«. Književni angažman Marka Marulića, općenito poznatoga kao moralno-didaktičkog pisca, taj odnos nije mogao zaobići. Izuzmemo li *Drugu poslanicu Katarini Obirtića*,² u njega ne nalazimo zasebnog djela u kojem bi poput nekih srednjovjekovnih, odnosno humanističkih pisaca govorio *de dignitate / miseria conditionis humanae*. Unatoč tome, čitav mu je opus zapravo prožet tom temom. U *Dijalogu o Herkulu koga su nadvisili Kristovi štovatelji* na temelju mitološke građe razvija misao o pavlovskoj protivnosti »zakona tijela« i »zakona duha« te poentira moralnom poukom: slavnog junaka Herkula s njegovim »tjelesnim« herojskim djelima nadmašili su kršćani, koji »silovitost raskalašene puti gaze krepošću«.³

¹ I. Golub: »L'antropologia di Marulić«, u: *Colloquia Maruliana IX* (2000.), str. 153-163.

² »Dvije poslanice Katarini Obirtić«, priredio Josip Bratulić, u: *Colloquia Maruliana VII* (1998), str. 30-33.

³ *Dijalog o Herkulu*. Preveo, komentirao i priredio B. Glavičić. *Latinska manja djela I*, Književni krug Split, 1992, str. 77. Dok Pavao konstatira protivnost unutar vlastitog bića: »Po unutrašnjem čovjeku s užitkom se slažem sa Zakonom Božjim, ali opažam u svojim udovima drugi zakon, koji vojuje protiv zakona uma moga i zarobljuje me zakonom grijeha,

Tjelesnošću se pobliže pozabavio u više poglavlja *Evandelistara, Institucije*,⁴ u XX. *paraboli*. Nadalje, tijelo i neke tjelesne poroke izravno je ironizirao i u stihovima. Primjerice obraćajući se Periklu, koji se razmeće tjelesnim dobrima, relativizira vrijednost tjelesnih sposobnosti i na koncu ga pita: *Zašto se, Periklo ludi, toliko precjenjuješ kada / Jednaku slavu i čast ima životinjski rod?*⁵ Jadajući se Frani Martinčiću, donosi plastičan opis slabosti i tegoba što ih u staračkoj dobi nameće tijelo,⁶ a u pjesmi *Poklad i korizma* ironizira razne oblike robovanja vlastitom tijelu.⁷ Očito je, dakle, da u njegovoj viziji tijelo zacijelo nije čovjekov bolji dio.⁸

koji je u mojim udovima... Ja, dakle, umom služim zakonu Božjem, a tijelom zakonu grijeha (usp. *Rm 7, 22-25*), Marulić poziva na aktivniji odnos prema tom problemu: »I stoga dušu, otetu mamicima tijela, odlučuje pravo sjediniti s razumom da tijelo ne gospoduje duhu, već naprotiv da duh zapovijeda tijelu. I kad počne osjećati kako se drugi zakon u njegovim udovima suprotstavlja zakonu njegova srca, on tijelo, koje je neprestano protivno duši, mršavi postom, kinji bdijenjem, tišti napornim radom i napreže se da sve svoje osjećaje dovrati od požuda pogubne naslade« (*isto*, str. 90). Upućujem na izvrsnu studiju o tom djelu B. Lučina, »Marulićev *Hercules moralisatus*«, u *Colloquia Maruliana II* (1993), str. 16-35.

⁴ *Evandelistar* (preveo, komentirao i latinski tekst priredio B. Glavičić, Književni krug Split, 1985): *O budnosti, O zlu pospanosti, O postu i okrepi, Kakav treba da bude post i kolika je njegova moć, O poroku onih koji zahtijevaju slasniju hranu, O krivnji onih koji loše poste, O krivnji onih koji neće da poste, nego ugađaju trbuhu, O lijeku protiv pijanstva (II, 5-6; 20-25); O napastima tijela, O lijekovima protiv tjelesnih napasti, Molitva protiv tjelesnih napasti i izricanje zahvalnosti nakon pobjede (III, 20-23;25-26); O djevičanstvu i pitanjima spolne nečistoće (V, 2-11); o tjelesnom i ručnom radu i besposlici (VI, 19-20); Institucija (preveo, komentirao i latinski tekst priredio B. Glavičić, Književni krug Split, 1986-7): *O bdjenju, spavanju i postelji (I, 10); O odijevanju i njezi tijela; O kažnjavanju tijela — bičevanjem; postom (III, 8-10; IV, 1); O čuvanju čudoredne čistoće (IV, 7-8).**

⁵ »Protiv Perikla koji se razmeće tjelesnim dobrima«, *Glasgowski stihovi*. Preveo i priredio D. Novaković, Matica hrvatska, Zagreb 1999, str. 11. Marulić poseže za općim mjestom kršćanske duhovnosti, koja čovjekovu izuzetnost i uzvišenost ne vidi u njegovoj tjelesnoj dimenziji: (... »U protivnom bi slučaju slonovi, lavovi, medvjedi, deve, konji, bikovi i druge goleme životinje, koje nas nadvisuju srčanošću, živošću, snagom i jakošću, mogle za sebe tražiti više hvale i pripisivati sebi veće zasluge nego i sami ljudi«, zaključuje njegov Pjesnik u *Dijalogu o Herkulu, nav. dj.*, str. 82). Tako primjerice i Savonarola u svom apologetskom djelu *La simplicità della vita cristia* (Edizioni Ares, Milano 1996, str. 136-7), obrazlažući kako se čovjekova sreća ne sastoji u tjelesnim dobrima piše: »Kad bi se sreća sastojala u tim dobrima, slijedilo bi da je čovjek s obzirom na sreću ispod mnogih životinja: duljinom životnoga vijeka zaostaje za slonom, po snazi zaostaje za lavom, u trčanju zaostaje za jelenom, vidom je slabiji od orla, a zdravljem se ne može mjeriti skoro s nijednom životinjom. Doista, čovjeku treba mnogo toga da bi sačuvao zdravlje, dok životinjama ne. Zato je nemoguće, da se ljudska sreća sastoji u tjelesnim dobrima.« Tu misao izražava i C. Ripa, kad govoreći o osjetilima navodi stihove: »*Nos aper auditu, linx visu, simia gustu, / vultur odoratu, superat aranea tactu*« (*Ikonologija*, Laus, Split 2000, 340).

⁶ »F. Martinčiću, o tome da starost ne valja računati po godinama, nego po zdravlju«, *Glasgowski stihovi*, str. 37.

⁷ Kao moralist Marulić reagira na poroke, nekad i vrlo oštrim sarkazmom. O tome više u B. Glavičić, »Marulićeva ironija i sarkazam«, u: *Colloquia Maruliana XII*, 2002, str. 262-369.

⁸ »Jer duša je, kako se svi u tome slažu, bolja od tijela« (*Dijalog o Herkulu, nav. dj.*, str. 85-86).

Marulićeva misao uvijek ima dimenziju praktičnosti; i poučna i poticajna, ona želi biti učinkovita pomoć ljudskom življenju i djelovanju u nastojanju oko postizanja blaženstva. Svakako, moralno učenje podrazumijeva ontološko-dogmatske pretpostavke. Marulić se i glede te teme čvrsto oslanja na tradiciju, a odabir i način izlaganja iskustava i stavova što mu ih je tradicija nudila imaju autorski pečat.⁹ I letimičan pogled u tu tradiciju odražava čitav spektar u rasponu od kulta tijela do njegova preziranja kao »neprijatelja duše«.

Biblija, a onda i kršćanstvo dogmama o Božjem stvaranju svijeta i čovjeka »na svoju sliku i priliku«,¹⁰ a osobito o utjelovljenju i uskrsnuću Sina Božjega (*et verbum caro factus est – Iv 1, 14*) materiju/tijelo afirmira kao pozitivni konstitutivni čimbenik čovjekova bića. No kršćanstvo izlazi iz okvira izabranog naroda, a misionarsko djelovanje nije bilo jednosmjernan proces. U nastojanju oko *inkulturacije* evanđeoske poruke, nju se prenosi terminima i kategorijama okolnoga, helenističkoga svijeta, u kojem još od Heraklita i Empedokla postoji, osobito u platonizmu istican stav da je tijelo »mračni zatvor, živa smrt, vidljivi leš, grob što ga sa sobom nosimo.«¹¹ »Tijelo je uvijek izloženo mukama koje ga oslabljuju, dok duša pobožnika ima svoje stanište na nebesima.«¹² Po općem načelu *homoios homoio* – da bi se postiglo spasenje, da bi se spoznalo Boga, nužno je postati mu sličan. Tako Sokrat objašnjava Teodoru zašto treba što brže odavde pobjeći onamo, a bijeg se sastoji u tome da se koliko je moguće stekne sličnost s Bogom. A Porfirije dodaje da »nasljedovanje (Boga) obogotvoruje čuvstva i približava nas njemu.«¹³

Tako već neki novozavjetni (Ivanovi i Pavlovi) izričaji polariziraju / antagoniziraju odnos izabrani–svijet; svjetlo–tama; duša–tijelo... Dakle, još u apostolsko doba, a osobito kasnije u tom istom kršćanstvu ili na njegovim rubovima (razne gnostičke sljedbe) pojavljuju se veća ili manja zastranjenja koja obezvrjeđuju, čak preziru i osuđuju tjelesnost, koja je prema njima zapreka za spasenje.

Prema sv. Pavlu, tijelo je »hram Duha Svetoga (IKor 6,19)«, ali ipak njega treba krotiti i zarobljavati (IKor 9, 27); treba svući tijelo puteno (Kol 2, 11); cijelo

⁹ U njegovu *Repertoriju* III (e codice Romano in lucem edidit B. Glavičić, Književni krug Split, 2000, str. 214-290 – passim) nalazimo excerpta kao: – (sensus) quinque; per oculos ad animum via; – Omne vitium ex quinque sensibus pendet; – per quinque sensus vitia introitus ad animam; – sensus fenestras sunt per quas aut mors aut vita intrat ad animam; – mors intrat per fenestras; – ascendit mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras; – Portae Ninivae – sensus corporis, porte Hierusalem – sensus spiritalis; – quinque talenta; quinque reges...

¹⁰ »... i vidje Bog da je dobro!« (Post 1)

¹¹ *Corpus Hermeticum* VII 2. – cit. prema E. R. Dodds, *Epoha tjeskobe; aspekti religioznog iskustva od Marka Aurelija do Konstantina*, Laus, Split 1999, b. 84; usp. i str. 48.

¹² Porfirije, prema Augustinu, *De civ. Dei*, XIX 23, 2 (preveo T. Ladan, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996, sv. III, str. 75).

¹³ Platon, *Teetet* 176b. Preveo Milivoj Sironić, Naprijed, Zagreb 49; Porfirije u Augustina, *De civ. Dei*, XIX 23, 4 (str. 79).

biće, *duh*, *dušu* i *tijelo* treba sačuvati besprijekornim za dolazak Gospodina Isusa Krista (*ISol* 5, 23). To trodijelno poimanje čovjeka dodatno je razradio Origen:¹⁴ duh – *pneuma* najviši je i najbolji čovjekov dio; to je božansko u nama. Duša je između duha i tijela; oživljuje tijelo; sastoji se od »uma« (*nous /hegemonikon*) i od »čuvstvenosti« (*pathetikon*); um je preegzistentan, sijelo je s(a)vijesti; tu se nastanila Božja »slika i sličnost«; kada je *nous* u predživotu sagriješio, čuvstvenost je dodana kao kazna za grijeh. S Pavlom (*Rim* 8, 6) i Origen *pathetikon* naziva »tjelesnom misli«, ili naprosto *pūt* (*sarks*) koju treba odstraniti u krstu, da bi se čovjek mogao vratiti Bogu. Tu je sjedište strasti, vrelo iskušenja i odstupanja od božanskog te okretanja svijetu, tijelu i grijehu. Dakle, i u kršćanstvu je prevladao stav da se tijelo (*pūt*) protivi duhu i umu i izvor je požude; ono ne vrijedi ništa, ono sputava, pomračuje i kalja dušu.

Prema Doddsovim riječima, u antici su prezir prema čovjekovu položaju i mržnja prema tijelu bili domaća bolest cjelokupne kulture: pogani i kršćani kao da su se međusobno natjecali u gomilanju pogrda na račun tijela: ono je »gnjila i glib«, »prljava vreća izmeta i mokraće«, čovjek je u nj uronjen kao u kadu s prljavom vodom. Budući da je tijelo predstavljalo smrt za dušu, spasenje je valjalo tražiti u njegovu mrtvljenju pa otuda izrazi samodopadnoga borbenog ekshibicionizma (»ubijam ga jer ono ubija mene«)¹⁵ i samohvale (»Ja sam mrtviji od tebe«), koja izaziva zavist drugih asketa. Uopće, mnogo je primjera gađenja prema ljudskome i stalne dragovoljne tjelesne torture fanatičnog rigorizma, osobito u pustinjskih otaca.¹⁶

Negativan stav prema tjelesnosti preživio je sve do danas i unutar kršćanske ortodoksije, osobito u asketskoj — parenetskoj /propovjedničkoj literaturi, a njegov rigorizam ovisio je o situaciji u kojoj su pojedini izričaji nastali, o njihovim primateljima, o cilju koji se želi postići (izlaganje vjere ili poticaj na odricanje). Pozitivni izrazi o tijelu kao instrumentu duha i suradniku duše potisnuti su u drugi plan.

Marulić živi u vrijeme emancipacije čovjeka kao središta, u vrijeme posezanja za ovozemaljskim /tjelesnim životnim radostima pa i predavanja razuzdanosti. Svoju misao on gradi služeći se općim mjestima i poentira moralnom poukom. Kod njega zatječemo pavlovsku /origenovsku trodijelnu predodžbu čovjeka: *tijelo* potječe od Adama koji je sagriješio pa je i ono sklono grijehu; *duh*, koji nismo primili od Adama, nego od Boga, teži za onim što se mili Bogu. Duša je između tijela i duha i u slobodi može se priklanяти ili tijelu ili duhu.¹⁷ Drugim riječima,

¹⁴ Usp. Origen, *Počela*; uvod, prijevod i bilješke Marijan Mandac, Symposium, Split 1985, str. 79-80.

¹⁵ Riječi jednog oca iz pustinje – *Heraclidis Paradeisos*, I — cit. prema E. R. Dodds, *isto*.

¹⁶ Usp. E. R. Dodds, *Nav. dj.*, str. 45-46 i b. 95.

¹⁷ *Ev* III, 20 = I, 312-313; usp. Origen, *Počela*, 4, 2, 4; »Duša je u tijelu polog Božji« (*Dijalog o Herkulu*, *nav. dj.*, str. 82).

unutarnji je čovjek (*Rm* 7, 23) stvoren na Božju priliku;¹⁸ a tijelo, izvor mašte i požude, navodi na zlo;¹⁹ zle pak misli nasrću kroz prozore pet osjetila (kroz koje je smrt navikla ulaziti u dušu).²⁰

Za razumijevanje Marulićeva stava prema tijelu važno je podsjetiti i na eshatološku perspektivu u kojoj on promatra i prema kojoj ravna cjelokupni život: sav jednostavno treba biti usmjeren i podređen postizanju vječnoga blaženstva.²¹ Zbog toga je nužno kreposno živjeti, »treba se suobraziti s Kristom«,²² a prijetnja je ostvarenju tog cilja *tjelesna naslada, žudnja za častima i pohlepa za imanjem svega*.²³ U razmatranju o pet osjetila Marulić kao i Augustin²⁴ polazi od ivanovskog *toposa* o izvorima grijeha — požuda tijela, požuda očiju, oholost zbog imetka (*Iv* 2, 16). On je na liniji one duhovnosti koja dvojstvo stvarnosti promatra kao suprotstavljenost, a ne kao supostojanje. Stoga u duhu prevladavajuće duhovnosti²⁵ i on veli: »Nitkor na svit ni bil, ki je svitu služil, /da ni žalost imil i pak se na nj tužil«;²⁶ tijelo je uzrok prezrivosti čovjeka: »li čuvaj smardec kip, ki na zlo obraća, /jer vele u mal hip pogine sva plaća; — a mi smo gnjila tere smardecí gnoj, /prazni dobra dila, grihom našim ni broj. /Ni li naše tilo od nečisti vrića, ko će biti gnjilo tere čarvom pića?«²⁷

¹⁸ *Ev* III, 23 = I, 319.

¹⁹ Usp. Origen, *Počela*, str. 81.

²⁰ »Ovo su one pet ponistar, po kih grišne napasti ulaze g duši, da ju smartno poraze« (»Druga poslanica Katarini Obirtića«: *nav. dj.*, str. 32; usp. b. 7; *Jr* 9, 20).

²¹ »Glupa se svjetina samo za sadašnji brine trenutak: Naprotiv, razborit stvor rasplet budućnosti zna« — *O dvama putovima, jednom poročnom, drugom kreposnom — Glasgowski stihovi*, str. 103.

²² Naslov jednog poglavlja *Evangelistara*: III, 24 = I, 322.

²³ *Ev* IV, 18 = II, 91.

²⁴ Aurelije Augustin, *Ispovijesti* X, 30-34. Preveo S. Hosu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1994, str. 232-239.

²⁵ »Qui enim plus diligit mundum quam Deum, saeculum quam claustrum, gulam quam abstinentiam, luxuriam quam castitatem, sequitur diabolum, et ibit cum eo in supplicium aeternum« — Bernard Claraevallensis (?), *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis*, III, 10 (*De dignitate animae, et vilitate corporis*), PL 184, 503.

²⁶ »Dobri nauci«, u: *Pisni razlike*, priredio Josip Vončina, Književni krug Split, 1993, vv. 663-4

²⁷ »Dobri nauci« 205-6; 493-6; Kršćanska baština obiluje pogrđnim izričajima o tijelu, primjerice: »Nihil aliud est homo quam sperma fetidum, saccus stercorum, cibus vermium. (... Propter carnem homo vanitati similis factus est /Psal. CXLIII, 4/, quia ex illa vitium concupiscentiae traxit, quo captivus tenetur et incurvatur, ut diligit vanitatem, et iniquitatem operetur... Subripuere tibi noscere quid sit homo)« Bernard Claraevallensis = *isto*; »Hostis triplex: primus hostis continentiae nostrae caro nostra est concupiscens adversus spiritum... hostem hunc crudelissimum nec fugere possumus, o anima mea, nec fugare... alium... hostis est praesens saeculum nequam, qui per quinque portas, quinque videlicet sensus corporis, jaculis suis vulnerat me, et mors intrat per fenestras meas. Tertius hostis est antiausus humani generis inimicus, antiquus serpens callidior cunctis animantibus...« (Auctor incertus, *De diligendo Deo liber unus*, XIII, PL 40, 858.)

Ali dok je tijelo za neke saveznik đavla s kojim vojuje protiv duše,²⁸ u Marulića ne nalazimo takav radikalizam. On doduše zna za pogubnu sklonost tijela (— »jer zaman ufaju ki goje smardec kip, / zla se ne čuvaju, zgrišuju svaki hip«²⁹; ali kad poziva: »Otrgnimo, dakle i bacimo daleko od sebe dijelove tijela koji nas navode na grijeh i neka nas ne osvoji žudnja ni za čim što bi moglo pomutiti našu odluku o svetijem životu i ugaziti žar ljubavi što ga dugujemo Bogu³⁰ ... neprestano vodimo rat s porocima. Nikada, dakle, ne mirujmo, uvijek se oduprimo!« — očito, neprijatelj je porok, a ne vlastito tijelo i njegove potrebe! To je tijelo u besposlici više izloženo utjecaju đavla i zato ga treba uposliti. No, kadšto ni samo bavljenje raznim poslovima ne pomaže dovoljno protiv razuzdanosti obijesne puti, pa tijelo valja obuzdavati drugim kaznama (bičevanjem, postom...)³¹

Marulić dakle, poziva na samokontrolu, ali nije zagovornik ekstremnog enkratizma.³² Umjereni je stav možda plod vlastitog iskustva slabosti i grješnosti.³³

U *poslanici Katarini Obirtića*, u kojoj razvija misao o pet osjetila, rečenica ispred lakune glasi: »Čućen'ja telesna jesu kakono korablja, a duša jest...« Maruliću je čini se, kao i Augustinu,³⁴ korablja slika Crkve, ali i čovjeka — člana te Crkve. I kao što su prije potopa u korablju ušle čiste i nečiste životinje, tako i kroz tjelesna osjetila ulaze čisti i nečisti poticaji pa ona trebaju biti zaštićena stražom.³⁵ Dakle, ona nisu po sebi zla ni neprijateljska. Naprotiv, činjenica da ih je pet za nj znači

²⁸ »... inimici mei animam meam circumdederunt: corpus scilicet, mundus, et diabolus...«, Bernard Claraevallensis = isto, XII, 10 (*De tribus inimicis hominis, carne, mundo et diabolo*), PL 184, 503.

²⁹ »Dobri nauci«, 725-726.

³⁰ *Ev* III, 21 = I, 316.

³¹ *Ins* III, 9; 10 = II, 129; 140.

³² Marulić doduše savjetuje: »Ono slušaj što koristi duhu, a ono što ugađa tijelu, kao smrtonosno, ne puštaj k sebi!« (*Ev* IV, 21 = II, 99) — jer kad poroci gospodare, nužno je da duhovna dobra nestaju i propadaju (*Ev* IV, 20 = II, 97) — prema Euzebiju: »*Nihil audiendum neque tangendum, quod immundum sit*« (*De preparatione ev. – u Repertoriju* III, 289), ali ipak osuđuje ekstremni enkratizam. Tijelu treba dati koliko traži prirodna nužda (*usp. Ins* III, 8 = II, 121); »*Neka, ipak, nitko ne smatra grijehom ni jedenje mesa izvan posta, ako se tomu ne protivi njegov zavjet, kako ne bi zapao u krivovjerje ebionita, ili, ako i posti, neka ne osuđuje upotrebu vina, kako se ne bi zaključilo da ga treba osuditi skupa s Tatijanom, začetnikom enkratita.*« (*Ev* II, 20 = I, 235); »*Služi se hranom kojom se služe ti koji su s tobom u samostanu.*« (*Ev* IV, 23 = II 104)

³³ »Mi u mladost našu jesmo ribali u noći, a to u tamnosti segasvitnjoj, zaslipljeni od obsinjen'ja vrmenjega naslajenja i taščin razlicih, ke su od strane live«, piše Katarini Obirtića (*nav., dj. str. 33*).

³⁴ Za Augustina Noina je korablja nedvojbeno slika grada Božjega što hodočasti ovim svijetom, to jest Crkve. Mjere korablje označuju ljudsko tijelo (*De civ. Dei* 15, 26 1 — sv. III, str. 383).

³⁵ Osjetila su putovi koji od sijela duha vode van kroz otvore tijela, ali i *putovi* kojima se prodire u nutrinu; po njima neprijatelj želi ući i zagospodariti gradom kreposti (*Ev* IV, 19 = II, 94; 96).

da imaju pozitivan predznak jer »neparan se pak broj u božanskim pismima smatra čistim« ...a životinje koje su po dvoje ušle u Noinu korablju bile su od nečistih.³⁶

Štoviše, Marulić će vrlo jasno istaknuti da uzdržljivost i odricanje nisu sami sebi svrha. Makar izgledalo paradoksalno, za njega je svrha stega sloboda. Okus, primjerice, treba obuzdavati da se duh ne okalja željom za prekomjernim jelom. Kad savjetuje »... jedi i pij, ali ne za nasladu, nego za nužno održavanje tijela«,³⁷ na tragu je Augustinova iskustva: »... ja se borim protiv te slatkoće da me ne zarobi... Budući da je održanje života razlog da se jede i pije, pridružuje se tome kao opasna pratilica ugodnost, koja usto ponajviše pokušava biti prva, tako da se radi nje čini ono za što ili kažem ili hoću da to činim samo radi održanja života... da bi pod izlikom brige za zdravlje pokrila težnju za užitkom... Ne bojim se ja nečistoće mesnog jela, nego nečistoće požude...«³⁸

Proročkom snagom poentirajući, Marulić ukazuje na ono evanđeoski bitno: »Nije, naime, dovoljno suzdržavati se od jela ako se ne suzdržavamo i od grijeha, ako se ne vježbamo u pobožnim radnjama i u svemu ne posvetimo iskrenošću vjere«... »Uzalud se usteže od jela tko ne obuzdava jezik od klevetanja bližnjega svoga.« Odricanje od jela i pića ima za cilj »stići što lakše do onoga duhovnog posta koji je Bogu po volji, tj. napustiti poroke i prihvatiti kreposti.«³⁹

Na koncu i nešto što nije najizrazitije obilježje kršćanske duhovnosti. Premda »dokle god živimo u tijelu, neizbježno je trpjeti dodijavanja ili od đavla ili od požude koja dolazi od naših osjetila«,⁴⁰ prema Maruliću, osjetila ipak ne treba umrtviti, nego stegom *usmjeriti*, oplemeniti i oploditi. Tih pet tjelesnih osjetila, kao pet kraljeva što ih je Jošua stjerao u pećinu i pogubio (*Jš* 10, 15-28), treba primorati da *umru sebi* kako bi se naučila *živjeti Bogu*,⁴¹ pa će se onda pet

³⁶ *Ev* IV, 19 = II, 95; »Unde et in arca Noe omnia animalia quaecumque bina ingrediuntur, immunda sunt. Impar numerus est mundus« (Jeronim, *Epistola* XLVII, 19).

³⁷ *Ev* IV, 23 = II, 103-4.

³⁸ *Ispovijesti*, X, 31.

³⁹ *Ev* II, 21 = I, 239-240; usp. i *Ins* I, 9 = I, 147; »S onom nam se zmijom valja boriti koja kuša upropastiti ne tijelo, nego dušu. Stoga nemojmo dopustiti da nama gospoduje tijelo, već duh. Ako tu bitku dobijemo, postići ćemo dobra koja nam je Gospodin obećao« (*Dijalog o Herkulu, nav. dj.*, str. 75).

⁴⁰ *Ev* III, 16 = I, 302.

⁴¹ *Ev* IV, 19 = II, 95. »Ova petera ćućen'ja prilokovahu oni peteri kralji, kih Josue zateče u spilju i u njoj jih ubi i pokopa... I mi ako ne umorimo pet oćućenji naših u spilju tila našega i onde ih pokopamo da sobom vanka ne blude isćući izvannja naslajen'ja, nećemo nigdar moći gospodovati s Josuem našim Isusom... («Druga poslanica Katarini Obirtića, *nav. dj.*, str. 32). »Quinque reges... visus, odoratus, gustus, auditus, tactusque regnaverint, et his quasi principibus fuerint universa subjecta. Quos Jesus ad speluncam corporis confugientes, et ad tenebrosam locum ipsum ingrediens corpus interfecit: ut per id occiderentur, per quod ante regnabant« (Jeronim, *Adversus Jovinianum*, PL 23, 240); usp. *Ev* IV, 19 = II 493.

evanđeoskih talenata udvostručiti, pet djevica više neće biti glupe i bez ulja u svjetiljkama.⁴²

Dakle, tijelo i osjetila za Marulića ne moraju biti opasnost i prepreka, nego mogu biti šansa i pomoć na putu prema Bogu. On čitatelja poziva da se tjelesnim motrenjem uzdigne prema Tvorcu divnih djela koja ga okružuju. »Da bi imao čiste oči, uočavaj ljepotu i neizmjernost svijeta, shvaćaj njegova stvoritelja i upravljača i hvali još divnijeg pokretača divnih djela.«⁴³ Percepcija kozmosa kao osobito uvjerljive objave veličine i ljepote Božje koju ovdje predlaže odgovara prvom stupnju Bonaventurina uzlaznog puta duše k Bogu, koji se sastoji upravo u razabiranjima reda i ljepote stvari. Tako se materijalnu stvarnost vidi kao svjedočanstvo o nevidljivom Stvoritelju, a stvorenja kao tragove (*vestigia*) Božje.⁴⁴ To je još jedna potvrda univerzalnosti Marulićeve misli, a i njene aktualnosti u očima današnjih globalizacijski i ekološki senzibiliziranih čitatelja.

⁴² Ev II, 95-6. Govoreći o tjelesnim osjetilima i Tertulijan je posegnuo za parabolom o deset djevica (Mt 24) »... *ut quinque stultae sensus corporales figuraverint*« (De anima, PL 2, 677).

⁴³ Ev IV, 20 = II, 97.

⁴⁴ Sv. Bonaventura, *Itinerarium mentis ad Deum, cap. 2: De speculatione Dei in vestigiis suis in hoc sensibili mundo*: »*Debemus manuduci ad contemplandum Deum in cunctis creaturis, quae ad mentem nostram intrant per corporales sensus... Notandum igitur, quod iste mundus, qui dicitur macrocosmus, intrat ad animam nostram, quae dicitur minor mundus, per portas quinque sensuum, secundum ipsorum sensibilibus apprehensionem, oblectationem et diiudicationem... Homo igitur, qui dicitur minus mundus, habet quinque sensus quasi quinque portas, per quas intrat cognitio omnium, quae sunt in mundo sensibili, in animam ipsius...* (1-3)

Haec autem omnia sunt vestigia, in quibus speculari possumus Deum nostrum... manifeste videri potest, quod in solo Deo est fontalis et vera delectatio (7-8)

...omnes creaturae istius sensibilis mundi animum contemplantis et sapientis ducunt in Deum aeternum, pro eo quod illius primi principii potentissimi, sapientissimi et optimi, illius aeternae originis, lucis et plenitudinis, illius, inquam, artis efficientis, exemplantis et ordinantis sunt umbrae, resonantiae et picturae, sunt vestigia, simulacra et spectacula nobis ad contuendum Deum proposita et signa divinitus data; quae, inquam, sunt exemplaria vel potius exemplata, proposita mentibus adhuc rudibus et sensibilibus, ut per sensibilia, quae vident transferantur ad intelligibilia, quae non vident, tanquam per signa ad signata. (11)

13. *Ex quibus omnibus colligitur, quod invisibilia Dei a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta concipiuntur; ita ut qui nolunt ista advertere et Deum in his omnibus cognoscere, benedicere et amare inexcusabiles sint dum nolunt transferri de tenebris in admirabile lumen Dei. Deo autem gratias per Iesum Christum, Dominum nostrum, qui nos de tenebris transtulit in admirabile lumen suum, dum per haec lumina exterius data ad speculum mentis nostrae in quo relucent divina, disponimus ad reintrandum.*«

Branko Jozić

BODY AND SENSES: A CONTRIBUTION
TO MARULIĆ'S ANTHROPOLOGY

Someone's experience of the world and of his own being is marked by a dichotomy, antagonism even, between body and spirit. The writing of Marko Marulić, widely known as a moral and didactic writer, could not have sidestepped this relationship. We do not, it is true, find him in any special work in which, like some of the medieval or Humanist writers, he spoke *de dignitate / miseria conditionis humanae*. However, his whole oeuvre is actually permeated with this topic. In his *Second Epistle to Katarina Obirtića*, he deals with the five senses; in his *Dialogue on Hercules who was surpassed by the worshippers of Christ*, he opposes to the corporeal heroic deeds of the famous hero the virtuous works of Christians; he dealt with corporeality in more detail in several chapters of *Evangelistary*, the *Institutione*, in the 20th Parable and in some of his verses.

He did of course rely on a tradition that reflects a spectrum, ranging from the cult of the body to contempt of it as enemy of the soul. Personally he followed the Pauline/Origen tripartite conception of man: the body derives from Adam, who sinned, and hence it is apt to sin; the spirit, which we received not from Adam but from God aspires to what is dear to God; the soul is between the spirit and the body and in freedom can lean towards body or spirit. Since inner man is created in the shape of God, and since the body, source of imagination and lust, leads him to evil, it is clear that in his vision the body is not at all the better part of man.

For the understanding of Marulić's attitude to the body it is important to recall the eschatological perspective in which he looks at things and according to which he orders life as a whole: everything quite simply should be directed towards and subordinate to the attainment of eternal bliss. For this reason it is necessary to live virtuously, to "model oneself on Christ".

But while in part of the Christian tradition the body is the ally of the devil, with whom it wars against the soul, in Marulić we do not come upon this kind of radicalism. He does know of the fatal inclinations of the body and calls for it to be restrained, but for him it is vice that is the main enemy, and not the body and its needs. Marulić hence is not an advocate of extreme Encratism, and when he calls for self control, he very clearly states that restraint and abnegation are not ends in themselves. On the contrary, the aim of discipline is freedom (it is not enough to refrain from food, if we do not also refrain from sin; refraining from food and drink has the aim of arriving as soon as possible at that spiritual fast which is acceptable to God, i.e., the relinquishment of vice and the acceptance of virtue).

Marulić's thinking always has a practical dimension; it is both instructive and inspiring, and wishes to be affective help to human living and thinking in the endeavour to achieve blessedness. According to this goal, the body and the senses

do not have to be dangers and stumbling blocks for Marulić, but can also be an opportunity and an aid on the road towards God. For the sensuous perception of the beauty of creation, as in the thinking of St Bonaventure, can be the way towards the Creator. This is one more confirmation of the universality of Marulić's thinking, and its current validity in the eyes of today's globalisation- and ecology-sensitive readers.